

Libris Literatuurprijs 2011

‘Alles is economie’, zegt Roland Oberstein, de hoofdpersoon van Arnon Grunbergs roman *Huid en haar*. Literatuur, fictie vindt hij daarentegen niet meer dan een vorm van vermaak, tijdverdrijf, te vergelijken met ‘hysterie’. Betekent dat nu dat de literatuur buiten de economie valt? Dat ligt niet voor de hand, tenzij alles bij nader inzien toch niet economie zou zijn. Ondersteuning krijgt Oberstein voor zijn stelling tegenwoordig alom, ook wat de literatuur betreft. Met dank aan de bezuinigingsmaatregelen van het kabinet. Als er over kunst of literatuur wordt gesproken, gaat het binnen de kortste keren over geld – hét sap van de economische bloedsomloop. En voor je er erg in hebt lijken economische criteria ook in de kunsten allesbepalend, alsof het verschil tussen mooi en lelijk, subliem en banaal iets te maken heeft met gewin of rendement.

Nu is het ook niet eenvoudig om de kunsten te verdedigen, als de economie overal het laatste woord krijgt. Sinds zij voor zichzelf een zekere autonomie heeft geclaimd, zet de kunst zich af tegen alles wat economen heilig is, te beginnen met het directe nut, zeker als dat wordt uitgedrukt in geld en succes. De kwaliteit van een roman hangt niet af van het aantal exemplaren dat ervan worden verkocht. Wie dit wel tot uitgangspunt neemt, heeft het verschil tussen literatuur en de commerciële rommel van de massacultuur prijsgegeven.

Verwarrend is dat *binnen* de literatuur (net als binnen de overige kunsten) het verschil tussen hoge en lage (massa)cultuur allang is opgeheven. Avant-garde, popart, postmoderne kunst en literatuur – ze halen hun materialen overal vandaan en schamen zich daar niet voor. Als een literaire roman op een thriller lijkt, maakt niemand daar bezwaar tegen. *Misdaad en straf* was toch ook een soort thriller? Maar dat wil niet zeggen dat ook het kwalitatieve onderscheid overal verdwenen is. Zie de hardnekkigheid waarmee de ‘literaire thriller’ tot op heden de toegang tot de literatuur wordt geweigerd. Het kapen van de naam geeft nog geen recht op een toegangsbewijs.

Dat blijkt bijvoorbeeld uit het juryrapport van de Libris Literatuurprijs van dit jaar, waarin ‘de zogenoemde literaire thriller’ uitdrukkelijk wordt teruggefloten. Het begrip ‘literair’ in samenhang met de thriller is ‘meer marketing- dan kwaliteitslabel’, schrijft de jury. In normale doen is ‘literair’ dus een kwaliteitslabel. Maar wat garandeert die kwaliteit? Dat kan toch alleen de *idee* literatuur zijn. Het is de vraag of dat ons verder helpt, want ook ideeën hebben het moeilijk. Sinds de Romantiek zijn de literaire ideeën uit Plato’s eeuwige hemel afgedaald naar de historie en veranderlijk geworden. ‘Het wezen van de kunst is haar geschiedenis’, schreven de gebroeders Schlegel al rond 1800. Hoewel er een traditie bestaat die van grote invloed blijft, moet daarom keer op keer worden vastgesteld wat literatuur ook alweer is.

Gelukkig hebben we de Libris Literatuurprijs, een commerciële prijs, en als zodanig het levende bewijs dat literatuur en economie geen vijanden hoeven te zijn. De nominaties geven elk jaar een indicatie van wat we onder literatuur plegen te verstaan. Als de ideeënhemel leeg is of onvindbaar, zit er niets anders op dan bij de

empirie aan te kloppen. Dit jaar bestaat die uit de volgende romans (de Libris Literatuurprijs beperkt zich tot dit genre): Gerbrand Bakker *De omweg*, Peter Buwalda *Bonita Avenue*, Adriaan van Dis *Tikkop*, Esther Gerritsen *Superduif*, Arnon Grunberg *Huid en haar* en Yves Petry *De maagd Marino*.

Lees je deze romans, dan valt allereerst op dat de helft van de schrijvers een voorkeur blijkt te hebben voor extreme, soms ronduit sensationele ingrediënten. Bij Buwalda pleegt een minister van Onderwijs zelfmoord, nadat hij zijn stiefdochter als pornstar op internet heeft herkend (hij was zelf geabonneerd op haar site) en nadat hij zijn eigen zoon na een vechtpartij heeft laten creperen. Petry beschrijft hoe een man zich door zijn vriend willens en wetens de penis laat afsnijden en vervolgens vermoorden, waarna die vriend ook nog wat plakjes van de billen snijdt om die smakelijk op te peuzelen. Bij Grunberg krijgen we een compleet gekkenhuis voor de kiezen, met onder anderen een lokale politicus uit Brooklyn die een mooie illegale pakjesbezorger tot anale seks chanteert, een joodse vrouw (echtgenote van de politicus) die geobsedeerd is door de kampcommandant van Auschwitz en haar grootvader voor euthanasie naar Nederland stuurt, en de reeds geciteerde econoom Roland Oberstein die de Holocaust als 'hobby' heeft en landelijk aan de schandpaal wordt genageld omdat hij een studente tot een zelfmoordpoging zou hebben gedreven. Vergeleken hiermee is het pubermeisje dat in de roman van Gerritsen denkt een duif te zijn, welhaast slappe kost, om nu maar te zwijgen over de dodelijk zieke vrouw bij Bakker en de kennismaking met de anarchie van het huidige Zuid-Afrika bij Van Dis.

Iets van de economie die niet zozeer buiten als wel *in* de literatuur actief is, wordt zo zichtbaar. Om de aandacht te trekken en vast te houden, voelen veel schrijvers zich kennelijk gedrongen om er steeds weer een schepje bovenop te doen – totdat de grens wordt bereikt, zou je zeggen. Maar in de praktijk komt die grens nooit; wat in een roman acceptabel is, wordt gewoon steeds verder opgerekt. En er vindt nog een andere verschuiving plaats: het effect van extremiteit en heftigheid verplaatst zich van de gegevens naar de manier waarop ze worden verwerkt. Hoe gewoner het wordt om een roman vol sensatie te stoppen, des te belangrijker wordt het in welke vorm en met welke betekenis dat gebeurt. Dit laatste geldt natuurlijk ook voor romans waarin schandaal, geweld en perversie ontbreken. Het kan een verademing zijn nu eens niet met bloed, sperma en kwaadaardigheid te worden geprikkeld, maar we zijn door de wol geverfde lezers: voor de kwaliteit van het boek maakt het geen beslissend verschil.

Zo zijn het onder de nominaties van dit jaar niet de meest 'gewone' romans die mij het best bevallen. Gerbrand Bakkers relaas over de dodelijk zieke vrouw die zonder haar man iets te zeggen naar het platteland van Wales is verdwenen, haar 'omweg' naar de dood, vind ik zelfs ronduit saai. Bakker doet eigenlijk niets verkeerd: het is een en al suggestie in zijn boek, niets wordt er dik bovenop gelegd en wie van fraaie natuurbeelden houdt komt royaal aan zijn trekken, maar ik had moeite om *De omweg* uit te lezen. Consequent volgehouden ingetogenheid kan op den duur ook een irritante vorm van effectbejag worden. Daarbij komt dat ik al talloze romans heb gelezen, waarin personages met een levensgroot probleem

uitwijken naar een geïsoleerde plek in den vreemde, zij het niet altijd om er te sterven.

Ook bij Van Dis komt het nodige mij bekend voor. Niet het ontluisterende beeld van het nieuwe Zuid-Afrika met zijn misdaad, corruptie en verslaving, al kan dat op zichzelf moeilijk verrassend worden genoemd – ik vind het zelfs het meest boeiende aspect van de roman. Van Dis is een begenadigd waarnemer; wat hij veel minder goed kan is een verhaal verzinnen. Het verhaal over het verzetsverleden (tegen de apartheid) van zijn alter-ego Mulder, over het verraad dat hij zou hebben gepleegd waardoor een beeldschone medestrijdster in de gevangenis belandde, en over de halve rivaliteit met zijn vriend Donald blijft steken in de goede bedoelingen en de clichés. Ook al is het misschien voor een deel echt gebeurd, het doet vreselijk ‘bedacht’ aan, alsof Van Dis bang was dat zijn roman drama tekort zou komen. Aardig is wel de zelf-ironie die uit het geheel spreekt, getuige de onverantwoordelijkheid van deze twee wereldverbeteraars die een aan ‘tik’ verslaafde jongen trachten te redden en dat verpesten door in een uitzinnige bui ook zelf een snuifje te nemen. Van het idealisme, kortom, blijft niet veel over en Mulders bekering tot een meer beschouwelijk estheticisme lijkt dan ook volkomen terecht. Maar een markante roman levert het niet op.

Bij Van Dis maken we kennis met de resten van het literaire engagement, bij Esther Gerritsen betreden we het schemergebied van de psychopathologie, de ‘nachtzijde’ van de ziel, waar de literatuur sinds de Romantiek altijd graag heeft vertoefd. Vooral is er geen gebrek aan licht tot zwaar gestoorde pubers. Gerritsens naar aandacht hongerende Bonnie denkt dat zij kan ‘zweven’, nadat een nieuw klasgenootje zich heeft aangeboden als haar vriendin. Vervolgens beeldt zij zich in een grote, lelijke, maar wel reddende duif te zijn: Superduif, naar analogie van Superman. Haar eigen redding zit, lijkt me, vooral in de leuke stukjes die zij erover in de schoolkrant schrijft. Baudelaire vergeleek de dichter ooit met een albatros, bij Gerritsen is het een duif geworden – met fatale gevolgen als Bonnie tenslotte het verschil tussen fictie en werkelijkheid uit het oog verliest. Dat is heel sneu, maar ook volmaakt voorspelbaar en dat we daar een hele roman op hebben moeten wachten, is veel te lang. Met dit gegeven had Gerritsen hooguit een aardig verhaal kunnen schrijven.

Van de psychopathologie naar de actualiteit blijkt een minder grote stap dan men zou denken. Dat bewijzen de overige drie nominaties, waarin de meeste waanzin is geconcentreerd, maar waarin telkens ook iets actueels, iets uit het nieuws, een rol speelt. Peter Buwalda heeft de vuurwerkcramp in Enschede een centrale – symbolische – plaats toegekend, Arnon Grunbergs deels in Amerika gesitueerd roman speelt zich af tegen de achtergrond van Obama’s verkiezing, en het bizarre gegeven in Yves Petry’s *De maagd Marino* blijkt aan een spectaculaire zaak in Duitsland te zijn ontleend.

Bij Petry kun je je afvragen of de actualiteit ook nog iets meer is dan een aanleiding. Waarschijnlijk niet, maar het gaat hem evenmin om de sensatie *an sich*, ook al zegt een van twee hoofdpersonen dat het leven welbeschouwd niets anders is dan ‘louter sensatie’. Deze Bruno, een voormalig docent literatuurwetenschap die

zijn geloof in de literatuur is verloren en die op zoek gaat naar de 'echte' werkelijkheid, komt terecht bij de 'maagdelijke' Marino. Volgens Bruno heeft Marino een 'talent' om het leven in zijn zuivere zinloze echtheid te ondergaan – precies dat wat hemzelf ontbreekt. Dat Marino bereid blijkt om Bruno in zijn krankzinnige zelfmoordplannen te assisteren, vergt wel iets van de goedgelovigheid van de lezer, maar tegen die tijd is de roman al in zulke ijle sferen beland dat dit soort realistische reserves amper nog ter zake doen. Bruno vult Marino met zijn obsessie – tot in de vorm van het verhaal toe, want dat wordt postuum door hem gedicteerd aan Marino die het in de gevangenis opschrijft. Zo'n stem in het hoofd herinnert onwillekeurig aan Samuel Beckett, niet toevallig een van de lievelingsschrijvers van Bruno. Van de literatuur komen we in deze roman niet los, in weerwil van Bruno's intentie, en dat maakt ook het extremisme van de apotheose (waarmee het boek overigens begint) zinvol. Het zet de tegenstelling tussen werkelijkheid en fictie onder hoogspanning. Met als ironische pointe dat Bruno om de ultieme werkelijkheid te smaken zich genoopt ziet om van zijn dood een kunstwerk te maken, dat wil zeggen: fictie.

Zulke intrigerende meta-literaire bekommernissen ontbreken bij Peter Buwalda, tenzij iemand het symbolische gebruik van de vuurwerkramp zo zou willen opvatten. Ook in het leven van Siem Sigerius, ex-judoka, wiskundig wonderkind, rector magnificus en minister van Onderwijs, ontploft het nodige vuurwerk, in de gedaante van zijn op seks en geld beluste stiefdochter en van zijn criminele zoon. *Bonita Avenue* is zo spannend als een thriller (en inmiddels eveneens genomineerd voor De Gouden Strop), terwijl de afloop toch al aan het begin wordt onthuld. Hoewel iedereen wel een geheim met zich meedraagt (bij Siem een seksuele geremdheid die voor veel ellende zorgt), blijft de roman helaas ook net zo oppervlakkig als een thriller. Ik heb dit zelden meegemaakt: een formeel voortreffelijk geschreven boek, puur vakmanschap, dat inhoudelijk zo *over the top* is dat het nergens meer op slaat. 'Ongecompliceerd leesplezier', oordeelt het juryrapport. Terecht – maar dus geen literatuur, zou ik zeggen.

En dan is er, voor de zoveelste keer bij de Libris Literatuurprijs, Arnon Grunberg, die met *Huid en haar* een van zijn meest ambitieuze romans heeft geschreven. En wat mij betreft ook een van zijn beste. Volgens zijn hoofdpersoon Roland Oberstein willen mensen niets liever dan bedrogen te worden; zijn levenswerk is dan ook gewijd aan de studie van de 'bubbel', de hype in de economie, die op zeker moment ook weer uit elkaar spat. Ook Oberstein wordt bedrogen, door zijn vriendin die vreemd gaat om deze bijna autistische econoom tot enige spontane emotie te bewegen, maar vooral door zichzelf. Vreemd genoeg meent hij tegelijkertijd dat mensen rationele wezens zijn, die op de markt bewuste keuzen maken. In de praktijk blijken zij vooral naar intimiteit te hunkeren en door onbeheersbare lust en drift te worden gedreven. Daarom noemt Oberstein hen ook wel 'machines' - machines om te overleven en als dat is gelukt, machines om genot te 'maximaliseren'. Zijn meest correcte formule is uiteindelijk deze: 'mensen zijn machines met ingebouwde stoorzenders'. Niet in de laatste plaats geldt het voor hemzelf: met 'huid en haar' laat hij zich verslinden door de studente die zijn

ondergang wordt.

Het leven is een `spel' voor deze aanhanger van een `radicaal individualisme', karikatuur van de moderne neo-liberaal, en daarin raakt het de literatuur. Wat is het economische systeem waarin Oberstein zich mentaal heeft opgesloten anders dan een fictie – waaraan hij ondanks alles trouw blijft. Dat maakt hem tot een tegelijk heroïsch en tragisch personage, dat vast niet toevallig de nodige trekken van zijn geestelijke vader heeft meegekregen. *Huid en haar* is meer dan een afrekening met de waan van de liberale economie, het is een geslaagde poging de economie als een hardnekkige fictie de literatuur binnen te halen. Waarna beide niet meer zo gemakkelijk te onderscheiden zijn, zodat je evengoed zou kunnen zeggen: *alles is literatuur*.

Mede vanwege deze onverwachte triomf, in een verhaal dat kleur en karakter krijgt dankzij alle even groteske als concrete details, verdient Arnon Grunberg de Libris Literatuurprijs 2011. Meer dan wie van de andere genomineerden is hij erin geslaagd zijn eigen tijd in een roman te vatten, en zo te demonstreren wat literatuur vermag.

(NRC Handelsblad, 5-5-2011)